

ABOUT THE AUTHORS

Atabayeva Assiya Kairoshovna – PhD (doctor of philosophy in economics), associate professor, head of the Accounting and Audit department, Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: atabaeva@list.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4644-1843>.

Polevoy Sergey Vladimirovich – PhD student, department of Economy and International Business, Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: polevoy_sergey@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-9577>.*

Gelmanova Zoya Salihovna – candidate of Economic Sciences, professor of “Economy and business” department, Karaganda industrial university, Temirtau, Republic of Kazakhstan, e-mail: zoyakgiu@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9052-9490>.

MPHTI: 06.56.25

JEL Classification: O12

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2024-6-39-53>

ТҰРАҚСЫЗДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ

Г. К. Уашов¹, А. Б. Зурбаева¹, А.Т. Абубакирова²

¹Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

²Халықаралық қазақ-түрік университеті, Тараз, Қазақстан

АНДАТПА

Мақаланы жазудағы басты мақсат – елімізде орын алған негізгі өзгерістердің шағын және орта бизнестің дамуына әсерін талдау болып келеді.

Зерттеу әдіснамасы. Мақаланы жазу барысында алғашқы статистикалық ақпаратты жинау, Excel-болжамдарымен деректерді талдау, экономикалық талдау, салыстырмалы әдістер сияқты әдістер жиі қолданылды.

Бұл жұмыстың *ғылыми құндылығы* шағын және орта бизнес субъектілеріне толық көлемде әсер еткен жаһандық дағдарыс пен пандемиядан туындаған ҚР экономикасындағы проблемалардың өсуіне байланысты, соның салдарынан түрлі қаржы институттары кәсіпкерліктің осы бағытын қолдау шараларын қабылдады.

Зерттеу нәтижелері. Бұл мақалада еліміздің шағын және орта бизнесінің дамуына жан-жақты талдама жүргізілді, оның негізінде салық және қаржы-несие жүйелері бөлігіндегі негізгі проблемалар анықталды, сондай-ақ кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдауды дамыту саласындағы алғышарттар айқындалды. Авторлар мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі мен орнын атап өтті, елдің өңірлері мен бизнестің осы нысандары дамыған салалар анықталды. Кәсіпкерлік қызметті іске асыруда экономика ШОБ субъектілерінің мүдделері сәйкестендірілді, сондай-ақ осы сектордың тиімді жұмыс істеуіне кедергі келтіретін проблемалар сипатталды.

Түйін сөздер: даму үрдістері, мемлекеттік қолдау, шағын бизнес, ШОБ, Дүниежүзілік Банк рейтингі.

КІРІСПЕ

Кәсіпкерлік еркіндігі, әрине, кез-келген елдің экономикасының көлемі мен орналасқан жеріне қарамастан сәтті дамуы мен өркендеуінің негізі болып табылады. Қазіргі жағдайда шағын және орта

бизнес кәсіпорындары экономиканың барлық салаларында маңызды орын алады және олардың даму тенденцияларын анықтайды.

Шағын және орта бизнес біріншіден, салыстырмалы түрде жоғары кірістіліктің шағын мөлшерінің оңтайлы арақатынасына байланысты жоғары тиімділікке ие. Екіншіден, икемділік пен ұтқырлық оларға нарықтың өзгеретін жағдайларына тез бейімделуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, шағын және орта бизнес кәсіпорындарының көп саны бәсекелестік ортаны жақсартады және табиғи сұрыпталуға әкеп соғады. Төртіншіден, көптеген шағын және орта бизнес кәсіпорындары құрған жоғары бәсекелестік орта тауарлар мен қызметтердің сапасын жақсартады. Шағын және орта кәсіпкерліктің пайдасына тағы бір фактор-озық технологияларды және өз тиімділігін дәлелдемеген инновациялардың басқа түрлерін пайдалану[1].

Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мәселесін зерттеу М. Мескон, Д. Дж. Речмен, В. Баумол, Х. Варнеке, А. Маршалл, Ф. Хайек, Ф. Найт, Р. Рюттингер, А. Хоскинг сияқты атақты ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Қазақстандық ғалымдар арасында бұл мәселені Б.Мұхамеджанов, А. Есілов, К. Илиясов, Г. Сүлейменова, Э. Садықова, М. Тянь белсенді зерттеді [2,3].

Р.К. Елшібаевтың жұмысында Қазақстан Республикасының шағын және орта бизнесінің қазіргі жағдайына талдау жүргізілді. Автор бизнестің экономикалық мәнін мемлекеттік басқару призмасы арқылы ашып, оның Қазақстан экономикасындағы рөлін анықтады. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасының Шағын және орта бизнесінің ерекшеліктері зерттеліп, жұмыс істеуіндегі жүйелік проблемалар анықталды. М.А. Құсайыновпен жүргізген зерттеуде, ол экономиканы жаңғырту жағдайында шағын және орта кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау жүйесін қалыптастыру қағидаттары мен тетіктерін анықтады [4,5].

Қазіргі кезеңде Қазақстанда кәсіпкерлік белсенділік орта таптың өркендеуіне бағытталған мемлекеттік қолдау негізінде қосымша серпін алды.

Шағын және орта кәсіпорындар ұтқырлықпен ерекшеленеді, сондықтан сұраныс пен ұсыныс тұтынушылардың өзгеретін ассортименти мен талғамына байланысты тауарлар мен қызметтерді өндіруде өзін сенімді сезінеді. Шағын кәсіпорындар және тұтастай алғанда шағын бизнес экономикалық қызметте өңірлік және жергілікті қажеттіліктерге барынша бағдарланған өз тауашасын иеленді [6,7].

ШОБ басты ерекшелігі мен артықшылығы – оның нарық сын-қатерлеріне жедел жауап беріп, үлкен икемділікті көрсетуінде болып табылады. Салауатты бәсекелестікті қалыптастыруда шағын және орта бизнестің алатын орны - оның ҒЗТК және ҒТП заманауи векторлары бойынша қарқынды серпілістер жасауға айтарлықтай үлес қосуында, сонымен қатар шағын кәсіпорындардың экологиялық жағдайға да әсер ететінін ұмытпау керек.

Қазақстан экономикасының ағымдағы өсуі, Украинадағы әскери дағдарыс төңірегіндегі геосаяси шиеленіс, сондай-ақ мемлекет тарапынан елеулі ынталандыру шаралары аясында Қазақстанның шағын және орта бизнесі оң серпінді көрсетіп отыр. ШОБ субъектілерінің саны 2022 жылдың сегіз айында 14.7% - ға өсті, бұл Ресейден компаниялардың күрт ағыны салдарынан орын алды. 2022 жылы кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жобаны іске асыру шеңберінде бизнесті қолдауға қаржыландыруды 1.4 трлн. теңге дейін кеңейту көзделуде. ШОБ несиелеу көлемі 2020 жылдан бастап айтарлықтай кеңейіп келеді, ал қарыз беру динамикасы 2022 жылдың жеті айында 29% екі таңбалы өсу қарқынын көрсетті [8].

Жалпы елдегі қаржылық өзгерістер бола тұра, яғни инфляция, несие құнының шарықтауы, ШОБ компаниялары қалай да болса несие сұраныстарын күшейтуде. ШОБ кәсіпорындарына үкімет тарапынан орын алатын қолдау, екінші деңгейлі банктар ұсынатын несиелерге сұраныс өсіп, нәтижесінде ШОБ-тің дамуына ықпал ететін болады.

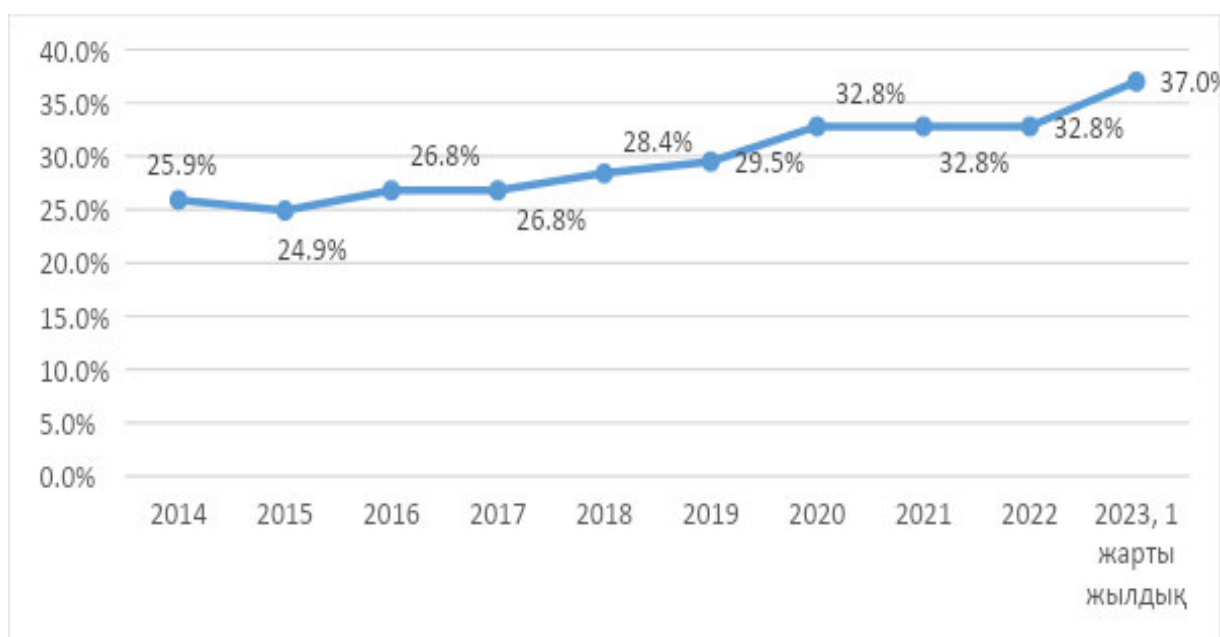
Бүгінгі таңда ұлттық экономиканың және жекелеген субъектілердің әлемдік нарықтарға үлкен тәуелділігі әлемдік дағдарыстың теріс салдары болып табылады. Бұл жерде салдары өнеркәсіптік өндірістің құлдырауына, жұмыссыздықтың өсуіне, инфляцияның күшеюіне және тұтынудың төмендеуіне алып келген мұнайдың әлемдік бағасының ұзақ уақыт құлдырауы Қазақстан экономикасына төнген ең үлкен қауіп болды. 2020 жылы коронавирус пандемиясы және ішінара карантиндік шаралар

Қазақстан экономикасына қысымды жалғастырды. Бұл шағын және орта бизнес субъектілеріне айтарлықтай әсер етті.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Бүгінгі таңда Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлік секторын дамыту бойынша жүйелі шаралар қабылдануда. Жетекші экономистердің бағалауы бойынша экономиканың бұл секторы 2022 жылдан бастап көлемі 4,2%-ға өсіп, 37% - ға тең болған жалпыұлттық өнімді құруға айтарлықтай үлес қосады, бұл 3,5 миллион адамға жұмыс орындарын ұсынуға мүмкіндік береді [8].

Суретте 1 көрініп тұрғандай, 2015 жылдан 2023 жылға дейін ШОБ 2 есеге жуық өсіп, 29,7 трлн. теңге номиналды түрде өнім шығарудың оң нәтижелерін көрсетіп отыр. Бүгінгі таңда Қазақстанда 1 974 696 шағын және орта кәсіпкерлік субъектісі бар [9,10].

Сурет 1 – ҚР жалпы ЖІӨ-дегі ШОБ деңгейінің өзгеру серпіні

Ескерту – [9,10] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Қазақстанда мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың тармақталған жүйесін қамтитын институционалдық база құрылды. Алайда, экономиканың өсу қарқынының төмендеуі және сыртқы ортадағы күрделі экономикалық конъюнктура жағдайында бизнесті қолдау мен дамыту жүйесін трансформациялау қажеттілігі туындайтынын атап өткен жөн. Сонымен бірге, мемлекеттік стратегияны жаңа жағдайларға бейімдеу кәсіпкерлік белсенділік іске асырылатын ортаны егжей-тегжейлі және жүйелі зерделеуді талап етеді. Осыған байланысты кәсіпкерлік ортаны немесе іскерлік климатты зерттеудің өзектілігі артады. Бизнес-ортаның сандық және сапалық параметрлерін көрсететін іскерлік ахуал кәсіпкерлік белсенділіктің айқындаушы факторы болып табылады.

Қазақстан «Doing Business» Дүниежүзілік банкінің рейтингісінде көптеген алпауыт мемлекеттермен қатар тұр, олар: Қытай (34), Ресей (35), Словения (37) және Беларусь (38). Біздің мемлекет Egov сайты арқылы көптеген ыңғайлы және қолжетімді жоспарлар жүзеге асырылуда, оның ішінде: кадастрлық жоспар енгізіліп, корпоративтік басқару бойынша заңнамаларға өзгерістер жасалынды, транспаренттілікті ынталандыратын заңнаманы енгізді, сонымен қатар кедендік рәсімдеудегі шығындарды азайтып, сол салада ашықтықты қамтамасыз етті [11].

Жоғарыда келтірілген рейтинг негізінде жүргізілген зерттеулер бойынша ШОБ-тың дамуына Excel-болжамдарымен деректерді талдаудың екі әдісімен болжау жасалды.

"Doing Business" Дүниежүзілік банкінің рейтингісі көрсеткіштерін негізінде 2022 және 2025 жылдар мәндерін болжау үшін Excel болжау функциясын қолданылды (Сурет 2).

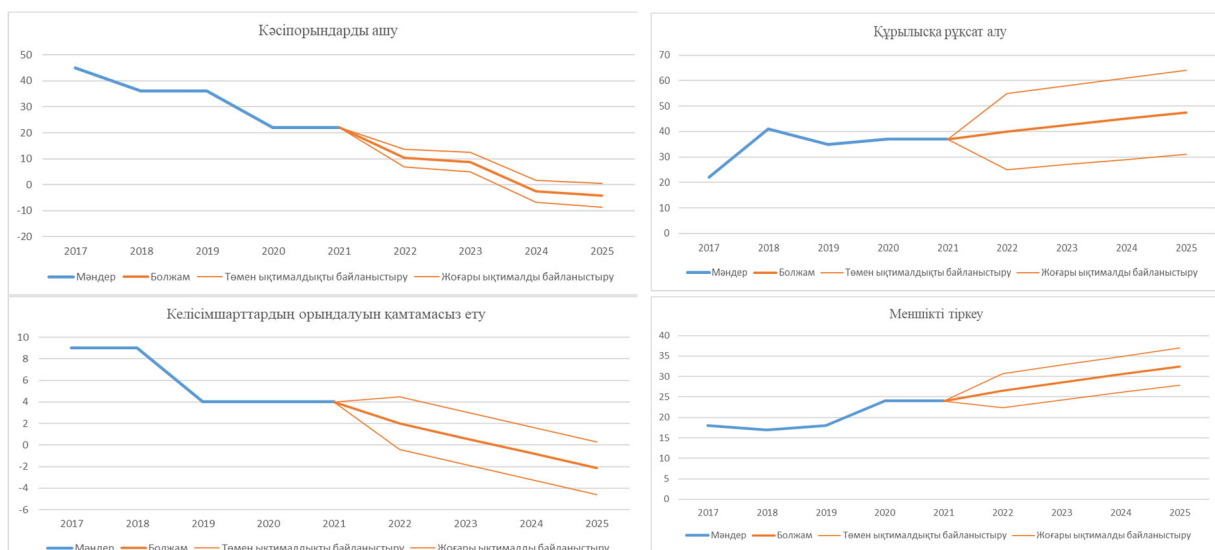
Көрсеткіштер	Рейтинг	Рейтинг	Рейтинг	Рейтинг	Рейтинг	Рейтинг	Болжам	Болжам	2024	2025
	2017	2018	2019	2020	2021	2021	2024	2025		
Кәсіпорындарды ашу	45	36	36	22	22	22	2,2	-3,8		
Құрылысқа рұқсат алу	22	41	35	37	37	37	48,2	51,0		
Электр желілеріне қосылу	75	70	76	67	100	100	78,4	78,5		
Меншікті тіркеу	18	17	18	24	24	24	20,3	20,3		
Кредит алу	75	77	60	25	25	25	51,8	51,6		
Салық салу	60	50	56	64	64	64	58,9	58,9		
Халықаралық сауда	119	123	102	105	105	105	110,7	110,7		
Келісімшарттардың орындалуын қамтамасыз ету	9	9	4	4	4	4	6,0	6,0		
Төлем қабілетсіздігін шешу	37	39	37	42	42	42	39,4	39,4		

Сурет 2 – "Doing Business" Дүниежүзілік банкінің рейтинг көрсеткіштері бойынша 2024-2025 ж.ж. жүргізілген болжамдар
Ескерту – дереккөздері негізінде автормен құрастырылған [6]

2025 жылдың болжамды рейтингі "Кәсіпорындарды ашу" көрсеткіші бойынша (-3,8) тең болады. Теріс мән рейтингтің күрт төмендеуін көрсетеді. Болжамның қалған көрсеткіштері өзгермейді және 2022-2025 жылдар аралығында уақыт аралығында айтарлықтай өзгермейді.

Екінші әдіспен болжам парағы бағдарламасында деректерді талдау жүргізілді.

Барлық көрсеткіштер бойынша болжамның Excel-парағы бағдарламасында деректерді талдауды қолданды (Сурет 3).

Сурет 3 – Excel-болжам парағы бағдарламасында 2025 жылға рейтингтік көрсеткіштер бойынша болжамдар

Ескерту – дереккөздері негізінде автормен құрастырылған [6]

Барлық диаграммаларда болжамды мәннен басқа, рейтингтік оқиғалардың нәтижесінің оң және пессимистік нұсқаларын баяндайтын "төмен және жоғары ықтималдықты байланыстыру" сияқты қисықтар бар. 2017-2021 жылдардағы қолда бар сандық көрсеткіштерге сүйене отырып, бағдарлама жақын арада болжамды есептеді.

ШОБ субъектілерінің жұмыспен қамтудың негізгі көздерінің бірі ретінде табысты жұмыс істеуі және инвестициялар тарту үшін үш бағытта даму ұсынылады.

1. Бизнес-ортаны қолайлы дамытуды қалыптастыру саласындағы мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру

2. Қаржыландыру әдістерін және басқа қолдау шараларын жақсарту.

3. Салааралық кедергілер мен қатерлерді жою

Осындай әрекеттердің барлығы тиісті заң жобасын рәсімделіп, қазіргі таңда мемлекеттік реттеуді жетілдіру векторы бойынша елімізде қарқынды шаралар жүргізілуде, ол өз кезегінде бизнес ахуалды жақсартуға әсерін тигізеді[12].

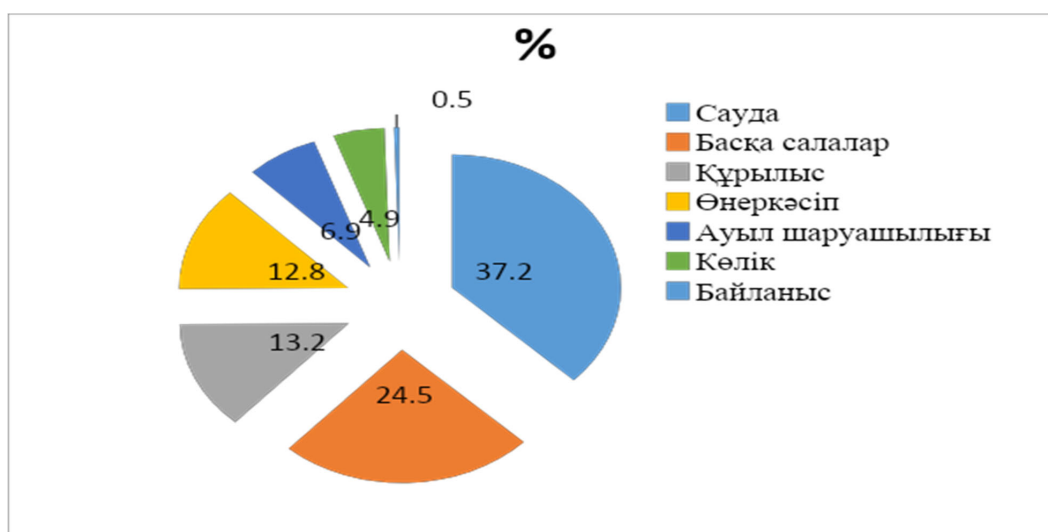
Жаңа заңнамалық актілерді қабылдау қадағалау іс-шараларын азайтуға, шығындарды төмендетуге және бәсекелестік ортаны жақсартып, Қазақстанның Дүниежүзілік Банктің "Doing Business" рейтингіндегі позициясын арттыруға мүмкіндік береді [11].

Субъектілер бойынша бөлудегі ШОБ құрылымының қазіргі жай-күйін зерттеу көрсеткендей, 2021 жылы жалпы өнім өндірісінің 70%-ға жуығы шағын кәсіпорындарға, одан кейін 18% үлесі бар орта кәсіпорындарға тиесілі. Шаруа және фермер қожалықтары 8% қамтамасыз етеді, ал жеке кәсіпкерлер жалпы өнімнің тек 5% құрайды. Егер соңғы жылдары салалық бөлімде ШОБ құрылымының өзгеруін қарастыратын болсақ, төмендегі диаграммада келтірілген кейбір өзгерістерді көруге болады.

2023 жылы ШОБ құрылымы 2021 жылмен салыстырғанда өзгерген, мұны өнеркәсіп үлесінің 2 есеге артуынан және сауда үлесінің 11,1%-ға төмендеуінен көруге болады. Басқа бағыттағы ауытқулар айтарлықтай емес, оны төмендегі 4 және 5-суреттегі салыстырмалы диаграммалардан көруге болады [8].

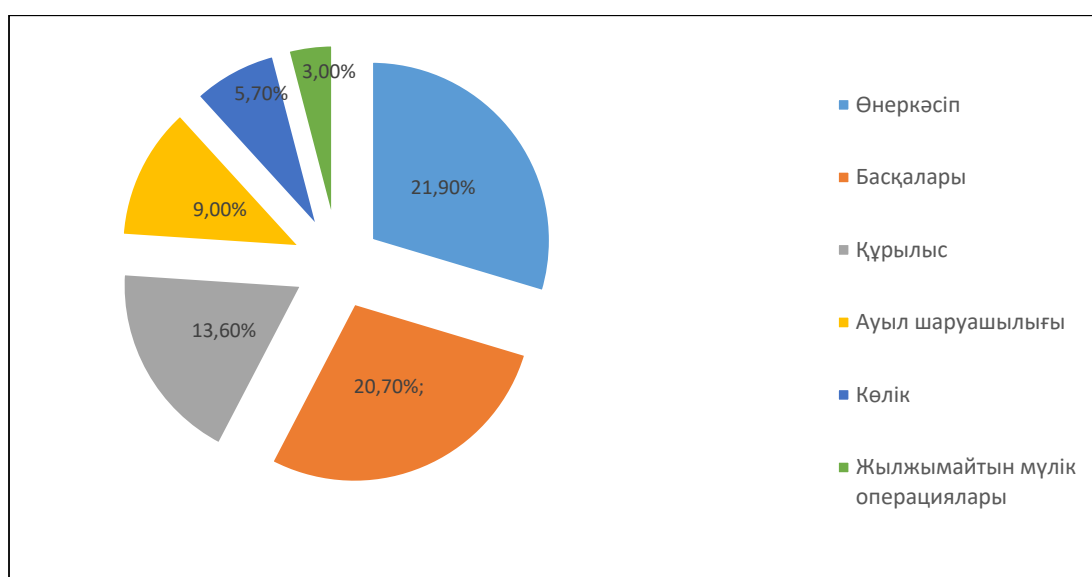
2022 жылы шағын және орта бизнесті дамытудың оң факторы олардың кірістілігінің өсуі болып табылады, оның мәні 4,8 триллионды құрайды, бұл өткен жылмен салыстырғанда осы көрсеткіштен 12,1% - ға артық. ШОБ кәсіпорындарының сауда айналымы көрсеткішін 6,2% - ға ұлғайту олардың

кірістілігін 1,5 триллионнан 1,9 триллион теңгеге дейін арттыруға мүмкіндік берді. Көмірсутектер нарығындағы барреліне 100 доллардан асатын баға өсуінің жалпы әлемдік тренді мұнай өнімдерінің көтерме саудасын жүзеге асыратын ШОБ субъектісіне кірістілікті 64% - ға ұлғайтуға мүмкіндік берді. Жоғарыда аталған жылы ШОБ-қа қатысты өнеркәсіп және қаржы секторының кәсіпорындары өздерінің қаржылық көрсеткіштерін жақсартты. Осындай жетістіктерге қол жеткізуге, оның ішінде ШОБ кәсіпорындарын қаржыландыру есебінен қолдауға бағытталған, сондай-ақ қаржылық емес іс-шараларды жүзеге асыратын ұлттық жобаны іске асыру мүмкіндік берді. Мемлекеттік қолдаумен қамтамасыз етілетін кредиттік портфель көлемі көрсеткішінің қарқыны 2020 жылдан бастап 2022 жылға дейін жыл сайын 29% - дан астам өсті және орташа есеппен 5.7 триллион теңгені құрады.

Сурет 4 – Экономика салалары бойынша ШОБ кәсіпорындарының сатылатын өнімдері мен қызметтерінің үлесі, 2021ж.

Ескерту – дереккөздері негізінде автормен құрастырылған [8, 13]

Сурет 5 – 2023 жылы ҚР экономикасының түрлі секторларында ШОБ кәсіпорындарына тиесілі шама

Ескерту – дереккөздері негізінде автормен құрастырылған [8, 13]

Ұлттық Банк ұсынған ақпаратқа сәйкес, 2022 жылы орта кәсіпорындар тарапынан берілген кредиттік өтінімдер төрт есе, ал шағын кәсіпорындардан 19% - ға ғана ұлғайды. Бұл өсім кредиттік ресурстар құнының өсуіне және банктер тарапынан Кредиттеу шарттарының қатандауына қарамастан орын алды, бұл мемлекеттік бағдарламалардың субсидиялардың 57% -. құраған ШОБ кәсіпорындарының белсенділігіне әсерімен түсіндіріледі [8].

Қазақстанның Екінші деңгейдегі ірі банктері шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауды жалғастыруда жеңілдетілген кредит беру бағдарламасы шеңберінде Үкімет 601 миллиард теңгеге дейін бөлді [14].

Бұл бағдарлама бойынша кредит мерзімі – 12 айға дейін, мөлшерлеме – 8%-ға дейін, жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесі – 8,3%-ға дейін құрады. ШОБ үшін қарыз сомасы – 3 млрд. теңгеге дейін, ЖК үшін – 50 млн. теңгеге дейін болды. Бұл мақсатқа мемлекет 600 миллиард теңге бөлді [12]. Кестеде кредит портфелі бойынша екінші деңгейдегі он банктің ШОБ-қа кредит беру көрсеткіштері берілген (Кесте 1).

Алайда, бағдарламаға қолдауды қажет ететін барлық компаниялар кірмейді. Шағын және орта бизнесті өз қаражатынан несиелендіруге келетін болсақ, Халық банкінің (14,2% және 14,8% бастап) және ForteBank (15,5% бастап) өнімдері ставкасы бойынша үздіктер қатарында. Шектеусіз қарыз сомасын ЦентрКредит Банкі ғана көрсетті.

Кесте 1 – Кредит портфелі бойынша екінші деңгейлі банктердің үздік 10 ШОБ-қа несие беру

	min	max	орташа	танымал
Тиімді мөлшерлеме %	13, 2	34,0	20,6	-
Ең аз мерзім (ай)	1	6	4	3
Ең көп мерзім (ай)	12	120	66	60
Ең аз сома (мың теңге)	30	3000000	237459	-
Ең көп сома (мың теңге)	1050	5000000	376494	3000000
Ескерту – дереккөздері негізінде автормен құрастырылған [12]				

Алайда, бағдарламаға қолдауды қажет ететін барлық компаниялар кірмейді. Шағын және орта бизнесті өз қаражатынан несиелендіруге келетін болсақ, Халық банкінің (14,2% және 14,8% бастап) және ForteBank (15,5% бастап) өнімдері ставкасы бойынша үздіктер қатарында. Шектеусіз қарыз сомасын ЦентрКредит Банкі ғана көрсетті. Қарыздың ең көп мөлшерін Халық Банкі - 5 млрд теңгеге дейін көрсетті. Сегменттегі қарыздың ең ұзақ 120 айға дейінгі мерзімді —ЦентрКредит Банкі көрсетті, 84 айға дейінгі мерзімді Еуразиялық Банк, ForteBank, Халық Банкі және Jysan Bank ұсынды.

Айта кетейік, еліміздегі шағын бизнесті несиелендіру көлемі бірінші жылы қысқарып отырған жоқ. Мәселен, наурыз айына қарай сектордағы қарыздар көлемі небәрі 2,04 трлн теңгені құрады — бір ай бұрынғыға қарағанда 0,4% - ға аз және бір жыл бұрынғыға қарағанда 5,6% - ға бірден кеміген. Бұл ретте экономиканы несиелеудің жалпы көлемі бір жылда 10,6% -ға, 13,81 трлн теңгеге дейін ұлғайды. Осылайша, шағын бизнеске қарыздардың жалпы несие портфеліндегі үлесі бір жыл ішінде 17,3% - дан 14,8% - ға дейін қысқарды [14].

Естеріңізге сала кетейік, Қаржы нарығын реттеу және дамыту жөніндегі агенттігі банктер, микро-қаржы ұйымдары және кредиттер мен микрокредиттер және өзге де қаржы институттары бойынша шешім қабылдады, оған сәйкес:

– негізгі борыш пен сыйақы бойынша төлемдерді кешіктіру бойынша айыппұлдар мен өсімпұлдарды есептемеу; төтенше жағдай енгізу нәтижесінде жағдайы нашарлаған ШОБ субъектілеріне және қаржы ұйымдарына төлемдер бойынша күнтізбелік 90 күнге дейін мерзімін ұзарту. Бүгінгі таңда Банк 872 клиентке кейінге қалдыруды ұсынылды, бұл түскен өтініштердің жалпы көлемінің 98% -ын құрайды.

ҚР Үкіметі пандемия кезеңінде іске қосылған дағдарысқа қарсы бағдарламаны іске асыруды табысты жалғастыруда:

- экономиканың зардап шеккен секторларын қаржыландыру;
- үш жыл ішінде ШОБ кәсіпорындарына тексеру жүргізуге мораторий;
- залал шеккен ШОБ кәсіпорындарының кредиттерін төлеу бойынша кейінге қалдыру [14].

Жеңілдікпен кредиттеуді Almaty Finance және Almaty МҚҰ кепілмен несиелеу үшін 2% және 6%, кепілсіз несиелеу үшін 12% мөлшерлемелері бойынша 7 жылға дейінгі мерзіммен, қарыздың ең жоғары сомасы 500 млн теңге мөлшеріндегі шарттармен жүзеге асырады. Барлық кезеңде жалпы сомасы 16,7 млрд теңгеге 228 жоба қаржыландырылды. Бұл ретте бөлінген бюджет сомасы 12,1 млрд теңгені құрады. Бұл шаралар 1 074 жаңа жұмыс орнын құруға мүмкіндік беріп, бюджетке 6,2 млрд теңге салық түсімдерін қамтамасыз етті. 2023 жылы жергілікті бюджеттен 6,3 млрд теңге көлемінде қосымша бөлінген ақша қаражаты шеңберінде 160-тан астам жаңа қарыз мақұлданып, 1300-ден астам жұмыс орны құрылады деп болжануда.

Almaty Business-2025 кәсіпкерлікті дамытудың өңірлік бағдарламасына өзгерістер енгізу жоспарлануда. Зардап шеккен кәсіпкерлер үшін "Алматы" "ӨКК" АҚ ішінара кепілдігін пайдалану мүмкіндігімен жылдық 2%-бен 10 млн теңгеге дейінгі мөлшерлемесмен айналым қаражатын толықтыруға жаңа кредиттік өнімді енгізу ұсынылады.

Бұл шара зардап шеккен кәсіпкерлерге олардың қасалық алшақтықтарын өтеуге мүмкіндік береді, сондай-ақ өтеу тетігі бойынша барлық қажетті құжаттарды ұсына алмайтындарға көмектеседі. Осы өнім аясында зардап шеккен кәсіпкерлердің 60 жобасын жалпы сомасы 600 млн теңгеге қаржыландыру жоспарлануда. Бұл 120-дан астам жұмыс орнын сақтап қалуға және Алматы бюджетіне салықтық түсімдерді қосымша 40 млн теңгеден кем емес сомаға ұлғайтуға мүмкіндік береді [16].

Жаңадан құрылған кәсіпорындарға сервистік қолдау көрсету және бизнесмендерді бастапқы даярлау үшін «Qolday» кәсіпкерлік орталығы құрылып, табысты жұмыс істеуде. Орталықтың қызметіне кәсіпкерлердің рұқсат құжаттарын алуға және қаржыландыру кезінде өтеусіз кеңес беру қызметтері кіреді [15].

Жұмыссыздарды әлеуметтік қорғауды іске асыру және жұмысқа орналастыру кезінде делдалдық өзара байланысты жүзеге асыру Алматының жұмыспен қамту орталығының негізгі мақсаты болып табылады [14].

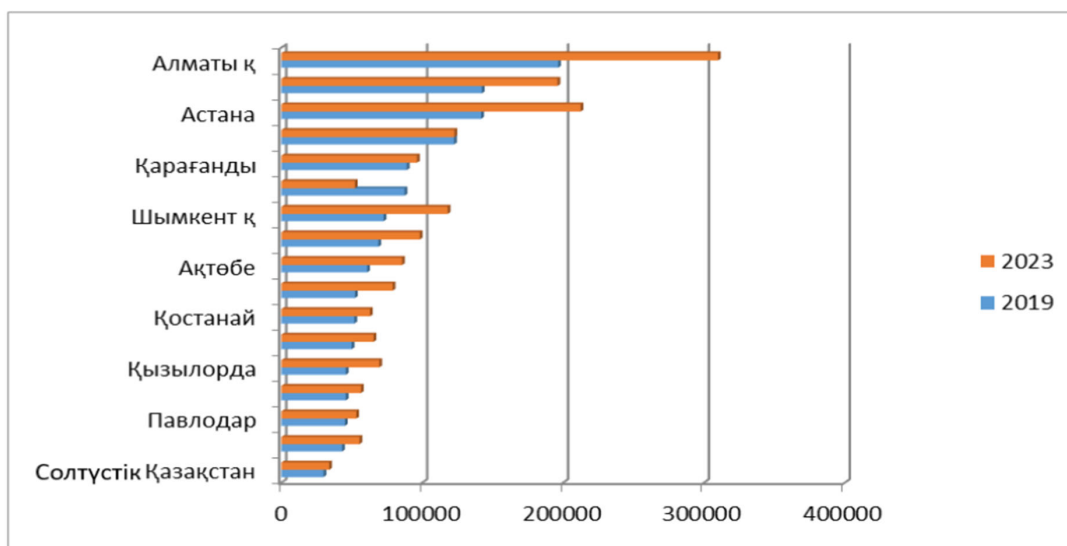
Қазіргі кезде Қазақстан Республикасы халқының 37% осы шағын және орта бизнес саласында жұмыс жасауда және де жалпы қосылған құндағы үлесі 25% дейін жетеді. Дамыған елдерде бұл көрсеткіш әлдеқайда жоғары - 60-70% дейін жетеді. Егер ҚР-ын кәсіпкерлік белсенділік бойынша басқа елдермен салыстырсақ, әлдеқайда төмен екенін көреміз – ол әлемдік орташа деңгейден екі есе төмен, яғни ЖІӨ үлесі 63%, ал жұмыспен қамтылған халықтың саны бойынша 47% болып тұр. Ал аймақ бойынша ШОБ жалпы өңірлік өнімді құрауын талдасақ: Астана қаласы бойынша - 46%, Батыс Қазақстан облысы бойынша - 40%, Алматы қаласы бойынша - 29% құрап отыр [17,18].

Ұсынылған 6-суретте Қазақстанның өңірлері бойынша тіркелген ШОБ кәсіпорындарының саны 2019 жылды 2023 жылмен салыстырғанда динамикада, онда абсолютті көшбасшы Алматы қаласы болып табылады, онда 309 мыңнан астам ШОБ субъектілері жұмыс істейді, оларда жарты миллионға жуық адам қызмет атқарады. Екінші және үшінші орынды Қазақстанның тағы екі мегаполисі - Астана мен Шымкент иеленеді, сәйкесінше 224 мың және 117 мың шағын және орта бизнес кәсіпорындары бар. Қазақстанның басқа өңірлері бойынша ШОБ кәсіпорындарының саны 100 мыңға жетпейді. ШОБ – ты дамытуда жергілікті билік органдарының қолдауы маңызды мәнге ие, атап айтқанда, дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде қабылданған Almaty Business-2025 бағдарламасын іске асыру айқын мысал болып табылады [11].

Елімізде кәсіпкерлік белсенділікті арттырудың жұмыс жасап жатқан бағарламаларының негізгілерінің қатарында "Жұмыспен қамтудың жол картасы" атап өтуге болады. Ол тек белсенділікті арттырып, қоймай сонымен қатар жұмыспен қамту мәселесін де оңтайлы шешуде - 250 000 адам жұмыспен қамтылған. Бұл бағдарламаның жүзеге асырылуына 300 млрд теңге қаражат жұмсалды және алдағы уақытта аймақтар бойынша кәсіпкерлікті қолдау бойынша ұсыныстарға 1 трлн. теңгеге дейін қаражат резерві бар. Тағы бір көмекші ашар ретінде салықтан босату, яғни «демалыс» берілу қарастырылған.

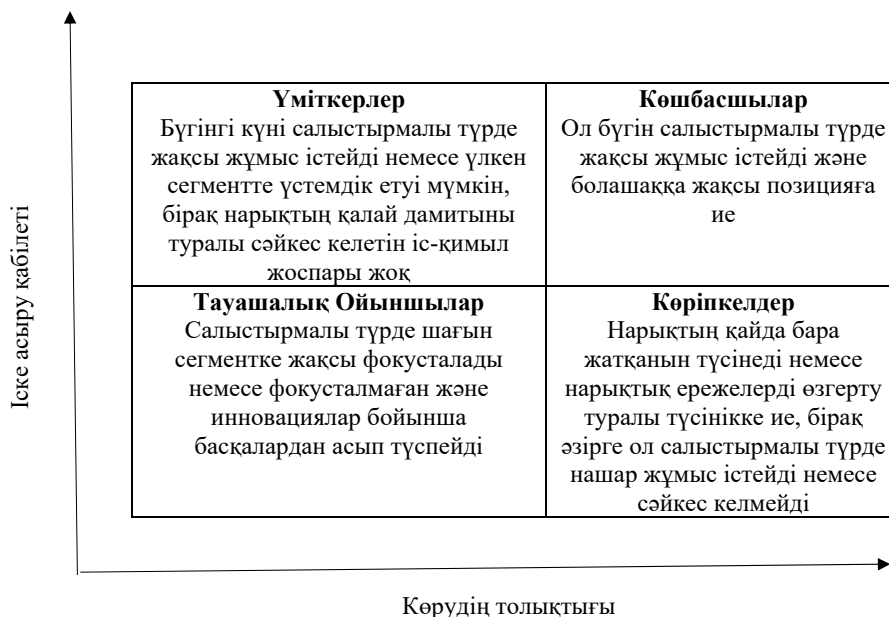
Сонымен, салық саясатын жеңілдету туралы ҚР Қаржы министрлігі жазды және түсіндірді [13].

Gartner зерттеу және кеңес беру компаниясы ақпараттық технологиялар нарығын жыл сайын бағалайды және нарықтың кез-келген сегментін талдай отырып, "сиқырлы квадрант" есебін жасайды.

Сурет 6 – Қазақстан өңірлері бойынша 2019 жылы ШОБ субъектілері санының 2023 жылға қарай өзгеру серпіні
Ескерту: [15] дереккөз негізінде автормен құрастырылған

"Сиқырлы квадрант" - бұл нарықтағы жағдайдың графикалық көрінісі, бұл өнімдер мен өндірушілердің мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Оны Gartner талдау агенттігі қолданады (Сурет 7).

Сурет 7 – ШОБ арналған "Сиқырлы квадрант"
Ескерту: [19] дереккөздер негізінде авторлармен құрастырылған

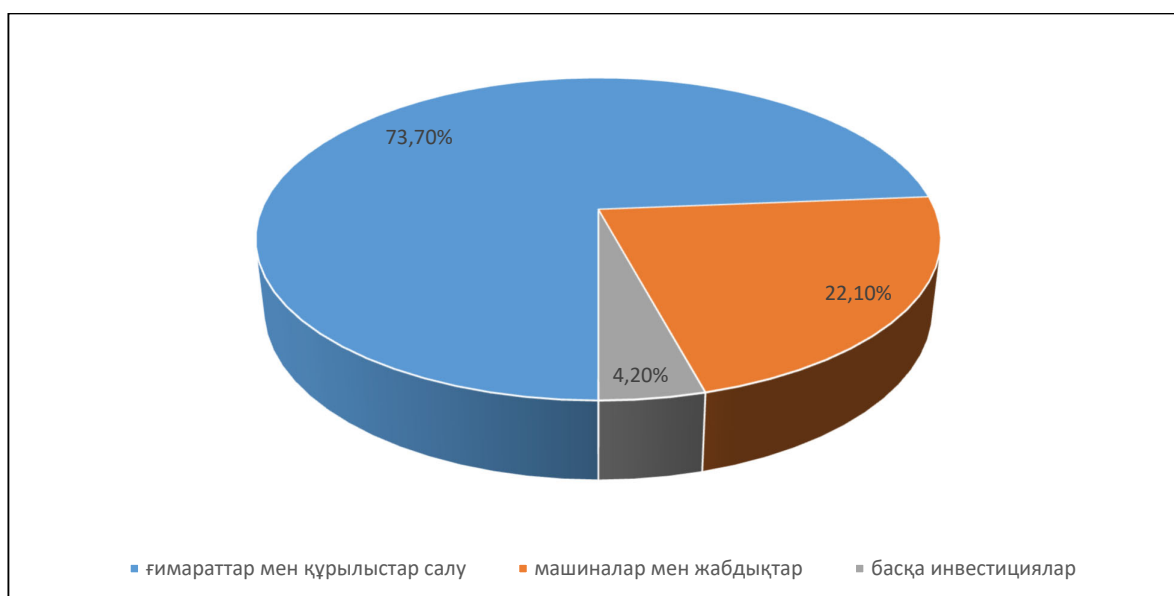
Осы аталмыш квадрантты біздің зерттеуімізде ШОБ ұйымдарын бағалауға және даму ұмтылысын арттыру үшін ұсыныс ретінде пайдалануға болады. Зерттелетін нарық сегменті үшін қарастыру шеңберіне енген әрбір компания ережелер бойынша екі критерий бойынша бағаланады, яғни "көрудің толықтығы" абсцисса осіне, "іске асыру қабілеті" ординат осіне қойылады. Әрбір компания осылайша жазықтықтың төрт квадрантының бірінде болады:

"көшбасшылар" (leaders) — "көзқарастың толықтығы" бойынша да, "іске асыру қабілеті" бойынша да оң бағалары бар компаниялар,
"үміткерлер" (challengers) — тек "іске асыру қабілеті" бойынша оң бағалары бар компаниялар,
"көріпкелдер" (visionaries) — тек "көзқарастың толықтығы" бойынша оң бағалары бар компаниялар,
"тауашалық ойыншылар" (niche players) — екі критерий бойынша да теріс бағалары бар компаниялар [19].

"Сиқырлы квадрант" өрістері бойынша ШОБ компанияларды бағалап, олардың даму деңгейін анықтап, жалпы сол сегмент қауашағының тығыздығы мен дамуын анықтауға болады.

Қаңтар оқиғалары бизнес үшін материалдық шығындарға әкеп соқтырғанымен, тұтастай алғанда, олар оның экономикалық қызметіне айтарлықтай кедергі келтірмеді. Мемлекеттік органдардың мәліметінше, Алматы қаласындағы қаңтар оқиғалары кезіндегі погромдардың нәтижесінде бизнес субъектілеріне келтірілген залал 92 млрд. теңгені құрады. Атап айтқанда, 1 630 ШОБ субъектісі зардап шекті, олардың залал сомасы шамамен 38,6 млрд.теңгені құрады. Алайда, 2022 жылғы 1 тоқсандағы деректер бойынша Қазақстан бойынша ШОК-тың жалпы қосылған құнының номиналды мәнде өсуі 31,5% – Алматы құрады, тәртіпсіздіктерден ең көп зардап шеккен Алматы қаласында ЖҚК өсімі 31,7% құрады. Астана қаласында 19,6%-ға, ал Шымкент қаласында бірден 48,7%-ға қалыпты өсім байқалды, бұл ретте Атырау облысында сектордың өсуі жылдық мәнде 70%-дан асты [8].

Қазақстандағы шағын және орта бизнес кәсіпорындарының санының артуы тек 2022 жылы екі фактор есебінен туындады: біріншіден, Ресей Федерациясы елінен 4 мыңнан астам және 202 компания Беларусь Республикасынан келген шетелдік экспансия, кәсіпкерлердің көші-қонының бұл процесі жетекші экономикалық елдердің санкциялар салуымен іскерлік ахуалдың күрт нашарлауымен байланысты. Екінші фактор шағын кәсіпорындардың негізгі капиталына инвестициялық белсенділіктің өсуі болып табылады, яғни 2022 жылдың қаңтарынан тамызға дейін бұл көрсеткіш 7,5% ұлғайды, бұл 4,2 триллион теңгені құрады, бұл ретте орта бизнес субъектілерінде алғашқы сегіз айда өсу қарқынында бұл көрсеткіш біршама құлдырауға ие және жалпы көлемнің 5% құрайды. Шағын және орта бизнеске инвестициялардың ұлғаюы елдің осы экономикалық көрсеткішінде біршама теңгерімсіздік тудырды, атап айтқанда оның ірі кәсіпорындар үшін 17% - ға төмендеуі. Осылайша, 2023 жылғы кәсіпорындардың негізгі капиталына салынған негізгі бағыттарды төмендегі диаграммадан көруге болады (Сурет 8) [8,13].

Сурет 8 – 2023 жылы ШОБ активтеріне инвестициялар бағыттары

Ескерту: [8,13] дереккөздер негізінде авторлармен құрастырылған

Жоғарыда келтірілген диаграммадан шағын және орта бизнес кәсіпорындарының инвестициялық стратегиясындағы ауытқуды көруге болады, Мұнда негізгі инвестициялар ғимараттар мен құрылыстарды салуға бағытталған 73,7%, сондай-ақ машиналар мен жабдықтарды сатып алу 22,2%, ал қалған бағыттарға тек 4,2% бөлінеді, бұл даму арқылы қол жеткізілетін қазіргі жағдайлар үшін апатты түрде аз, ол негізгі экономикалық тиімділікке әсер етуші ғылымды қажет ететін бағыттар, оның ішінде кәсіпкерлік бағыты. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарының инвестициялық бағытындағы мұндай теңгерімсіздікті жоюға бір тараптан мемлекеттің де, екінші жағынан кәсіпкерлік ортаның да бірлескен күш-жігері есебінен қол жеткізуге болады, әйтпесе бұл қазіргі жағдайда артта қалуға қауіп төндіреді.

ЗЕРТТЕУДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Шағын және орта бизнесі саласындағы Қазақстан Республикасында орын алатын өзгерістерді талдау жалпы экономиканың дамуына әсер етуші негізгі серпіндердің бірі болғандықтан өте маңызды. Кәсіпкерлік бұл әрқашанда экономикаға икемділік тудырып, оның алға жылжуына мұрындық болады.

Зерттеулер жалпыұлттық өнімнің үштен бірінен астамын иеленетін және елдің әлеуметтік аспектісінде маңызды рөл атқаратын ШОБ субъектілерінің ҚР экономикасында маңызды рөлін көрсетті. Бұл көрсеткіштерге қол жеткізу қызметі елімізде оң іскерлік ахуал құратын мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар арқылы ШОБ-ты қолдауға бағытталған институттарды құруға және дамытуға мүмкіндік береді, бұл Қазақстанға әлемнің жетекші экономикалық дамыған елдерінің арасында орын алуға мүмкіндік берді.

ШОК субъектілері санының артуы тек Қазақстан Үкіметі қабылдаған шаралар есебінен ғана емес, сонымен қатар көрші мемлекеттердегі дағдарысқа, атап айтқанда Батыстың Ресей Федерациясына қарсы санкцияларына байланысты факторларға негізделген. ШОБ кәсіпорындарына бөлінген экономика секторын дамыту сыртқы факторларға тәуелді болмауы тиіс, осыған байланысты ҚР төрт ірі банкі ғана емес, сонымен қатар шетелдік қаржы институттары есебінен кредиттердің қолжетімділігін арттыру қажет. Қазақстандағы ШОБ қызметі экономиканың дәстүрлі секторларын қамтиды, бірақ бұл ретте венчурлік кәсіпорындар сияқты нысан дамымаған және стартап жобаларға да қолдау көрсетілмейді.

Қазақстан экономикасының табысты өсуі үшін дамыған елдердің тәжірибесіне және бірінші кезекте шағын және орта бизнес субъектілерін қолдауға бағдарлану қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Развитие МСБ в Казахстане [Электронды ресурс] // Международное информационное агентство «Казинформ» [web-сайт]. – 2016. – URL: https://www.inform.kz/ru/razvitie-msb-v-kazahstane_a2945848 (қарау уақыты: 14.10.2024)
2. Буров В.Ю. Основы предпринимательства: учебное пособие. – Чита, 2011. – 441 с.
3. Кондраков, Н.П. Основы малого и среднего предпринимательства: Практическое пособие. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 446 с.
4. МСБ решает проблемы занятости в РК: на малых и средних предприятиях трудоустроены почти 40% всех работников по стране [Электронды ресурс] // Ranking.kz информационный портал [web-сайт]. – 2023. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/msb-reshaet-problemy-zanyatosti-v-rk-na-malyh-i-srednih-predpriyatiyah-trudoustroeny-pochti-40-vseh-rabotnikov-po-strane> (қарау уақыты: 17.10.2024)
5. Uashov G.K. Trends of small and medium-sized business development in Kazakhstan/ Reports of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.- 2018. -Volume 4.- № 320. – P.33 – 38.
6. Казахстан в рейтинге Doing Business [Электронды ресурс] // Проект группы Всемирного Банка [web-сайт]. – 2024. – URL: <https://archive.doingbusiness.org/ru/rankings/kazakhstan> (қарау уақыты: 20.10.2024)
7. Значимость малого и среднего бизнеса в стране постепенно растёт: доля МСБ в ВВП страны достигла 29,5%. [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт]. – 2022. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/znachimost-malogo-i-srednego-biznesa-v-strane-postepenno-rastyot-dolya-msb-v-vvp-strany-dostigla-295>. (қарау уақыты: 24.10.2024)

8. Зарегистрированные малые и средние компании в городах Алматы и Нур-Султан [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт]. – 2020. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/predpriyatiya-msb-v-dvuh-krupnejshih-gorodah-almaty-i-nur-sultane-s-20-aprelya-postepenno-vernutsya-k-rabote-na-eti-megapolisy-prihoditsya-45-vseh-zaregistrirovannyh-malyh-i-srednih-kompanij-strany> (қарау уақыты: 24.02.2024)
9. Спасательный круг для МСБ: налоговые каникулы и прочие меры поддержки. Как Казахстан и соседи по ЕАЭС помогают бизнесу? [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт]. – 2021. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/spasatelnyj-krug-dlya-msb-nalogovye-kanikuly-i-prochie-mery-podderzhki-kak-kazakhstan-i-sosedi-po-eaes-pomogayut-biznesu> (қарау уақыты: 24.10.2024)
10. Кредитование МСБ. Обзор предложений крупнейших банков-кредиторов РК [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт] – 2021. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/msb-pod-ugrozoj-v-pervyj-karantinnyj-mesyac-kolichestvo-vremenn-neaktivnyh-malyh-i-srednih-kompanij-podskochilo-srazu-pochti-na-30-banki-i-gosudarstvo-g> (қарау уақыты: 10.10.2024)
11. Предприятия МСБ в двух крупнейших городах — Алматы и Нур-Султане — с 20 апреля постепенно вернутся к работе. На эти мегаполисы приходится 45% всех зарегистрированных малых и средних компаний страны [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт]. – 2021. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/predpriyatiya-msb-v-dvuh-krupnejshih-gorodah-almaty-i-nur-sultane-s-20-aprelya-postepenno-vernutsya-k-rabote-na-eti-megapolisy-prihoditsya-45-vseh-zaregistrirovannyh-malyh-i-srednih-kompanij-strany> (қарау уақыты: 03.11.2024)
12. Малое и среднее предпринимательство в РК [Электронды ресурс] // Дайджест Ranking.kz [web-сайт]. – 2020. – URL: <http://ranking.kz/ru/a/reviews/maloe-i-srednee-predprinimatelstvo-v-rk-2020> (қарау уақыты: 15.11.2024)
13. Всемирный банк в Казахстане [Электронды ресурс] // Группа Всемирного Банка [web-сайт]. – 2024. – URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan> (қарау уақыты: 4.11.2024)
14. Материалы Секретариата Комитета развития малого и среднего бизнеса НПП РК «Атамекен» [Электронды ресурс] // Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» // [web-сайт]. – 2024. – URL: atameken.kz/ru/ (дата обращения: 13.01.2024)
15. Уашов Г.К. Қазақстандағы ұйым персоналын бейдағдарыстық басқару // Доклады Национальной Академии Наук Республики Казахстан. - 2017. – Том 2. – № 312. – Б.124 – 128
16. Уашов Г.К. Проблемы развития института банкротства в Казахстане // ҚР ҰҒА хабаршысы. Вестник НАН РК. – 2016. – №6. – С.180-186.
17. «Отчет о развитии малого и среднего предпринимательства в странах ЕАЭС. II квартал. НПП РК «Атамекен»». – Астана, 2018. – 102 с.
18. Статистика внутренней торговли [Электронды ресурс] // Министерство национальной экономики РК. Комитет по статистике «Экономика и статистика» [web-сайт]. – 2019. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/> (қарау уақыты: 22.01.2024)
19. Gartner [Электронды ресурс] // wikipedia.org [web-сайт]. - URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Gartner> (қарау уақыты: 22.05.2024)

REFERENCES

1. Razvitie MSB v Kazakhstane. (2016). Mezhdunarodnoe informacionnoe agentstvo «Kazinform». Retrieved October 14, 2024, from https://www.inform.kz/ru/razvitie-msb-v-kazakhstane_a2945848 (In Russian).
2. Burov, V. Yu. (2011). Osnovy predprinimatel'stva: uchebnoe posobie. Chita. 441 p. (In Russian).
3. Kondrakov, N. P. (2013). Osnovy malogo i srednego predprinimatel'stva: Prakticheskoe posobie. Moscow: NIC INFRA-M. 446 p. (In Russian).
4. MSB reshaet problemy zanyatosti v RK: na malyh i srednih predpriyatiyah trudoustroeny pochti 40% vseh rabotnikov po strane. (2023). Ranking.kz. Retrieved October 17, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/>

infopovody/msb-reshaet-problemy-zanyatosti-v-rk-na-malyh-i-srednih-predpriyatiyah-trudoustroeny-pochti-40-vseh-rabotnikov-po-strane (In Russian).

5. Uashov, G. K. (2018). Trends of small and medium-sized business development in Kazakhstan. Reports of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 4(320), 33–38.

6. Kazakhstan v reitinge Doing Business. (2024). Proekt gruppy Vsemirnogo Banka. Retrieved October 20, 2024, from <https://archive.doingbusiness.org/ru/rankings/kazakhstan> (In Russian).

7. Znachimost' malogo i srednego biznesa v strane postepenno rastët: dolya MSB v VVP strany dostigla 29.5%. (2022). Digest Ranking.kz. Retrieved October 24, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/znachimost-malogo-i-srednego-biznesa-v-strane-postepenno-rastyot-dolya-msb-v-vvp-strany-dostigla-295> (In Russian).

8. Zaregistrovannyye malye i srednie kompanii v gorodah Almaty i Nur-Sultan. (2020). Digest Ranking.kz. Retrieved February 24, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/predpriyatiya-msb-v-dvuh-krupnejshih-gorodah-almaty-i-nur-sultane-s-20-aprelya-postepenno-vernutsya-k-rabote-na-eti-megapolisy-prihoditsya-45-vseh-zaregistrovannyh-malyh-i-srednih-kompanij-strany> (In Russian).

9. Spasatel'nyj krug dlya MSB: nalogovye kanikuly i prochie mery podderzhki. Kak Kazakhstan i sosedi po EAES pomogayut biznesu? (2021). Digest Ranking.kz. Retrieved October 24, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/spasatelnyj-krug-dlya-msb-nalogovye-kanikuly-i-prochie-mery-podderzhki-kak-kazahstan-i-sosedi-po-eaes-pomogayut-biznesu> (In Russian).

10. Kreditovanie MSB. Obzor predlozhenij krupnejshih bankov-kreditorov RK. (2021). Digest Ranking.kz. Retrieved October 10, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/msb-pod-ugrozoy-v-pervyj-karantinnyj-mesyac-kolichestvo-vremenno-neaktivnyh-malyh-i-srednih-kompanij-podskochilo-srazu-pochti-na-30-banki-i-gosudarstvo-g> (In Russian).

11. Predpriyatiya MSB v dvuh krupnejshih gorodah — Almaty i Nur-Sultane — s 20 aprelya postepenno vernutsya k rabote. (2021). Digest Ranking.kz. Retrieved November 3, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/predpriyatiya-msb-v-dvuh-krupnejshih-gorodah-almaty-i-nur-sultane-s-20-aprelya-postepenno-vernutsya-k-rabote-na-eti-megapolisy-prihoditsya-45-vseh-zaregistrovannyh-malyh-i-srednih-kompanij-strany> (In Russian).

12. Maloe i srednee predprinimatel'stvo v RK. (2020). Digest Ranking.kz. Retrieved November 15, 2024, from <http://ranking.kz/ru/a/reviews/maloe-i-srednee-predprinimatelstvo-v-rk-2020> (In Russian).

13. Vsemirnyj bank v Kazakhstane. (2024). Gruppa Vsemirnogo Banka. Retrieved November 4, 2024, from <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan> (In Russian).

14. Materialy Sekretariata Komiteta razvitiya malogo i srednego biznesa NPP RK «Atameken». (2024). Nacional'naya palata predprinimatelej Respubliki Kazakhstan «Atameken». Retrieved January 13, 2024, from atameken.kz/ru/ (In Russian).

15. Uashov, G. K. (2017). Kazakhstandaғы ууым personalyn beidagdarystyq basqaru. Doklady Nacional'noj Akademii Nauk Respubliki Kazakhstan, 2(312), 124–128 (In Kazakh).

16. Uashov, G. K. (2016). Problemy razvitiya instituta bankrotstva v Kazakhstane. Vestnik NAN RK, 6, 180–186 (In Russian).

17. Otchet o razvitii malogo i srednego predprinimatel'stva v stranah EAES. II kvartal. NPP RK «Atameken». (2018). Astana. 102 s. (In Russian).

18. Statistika vnutrennej torgovli. (2019). Ministerstvo nacional'noj ekonomiki RK. Komitet po statistike «Ekonomika i statistika». Retrieved January 22, 2024, from <https://stat.gov.kz/ru/> (In Russian).

19. Gartner. Retrieved May 22, 2024, from <https://ru.wikipedia.org/wiki/Gartner> (In Russian).

**DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN KAZAKHSTAN IN
CONDITIONS OF INSTABILITY**

G. K. Uashov¹, A. B. Zurbayeva^{1*}, A.T. Abubakirova²

¹ Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

² Kazakh-Turkish International University, Taraz, Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of writing this article is to analyze the impact of the changes taking place in the country on the development of small and medium-sized businesses.

Research methodology. In the process of writing the article, such methods as the collection of primary statistical information, Excel-data analysis with forecasts, economic analysis, and comparative methods were used.

The scientific value of this work is due to the growing problems in the economy of the Republic of Kazakhstan caused by the global crisis and the pandemic, which fully affected small and medium-sized businesses, as a result of which measures were taken to support this area of entrepreneurship by various financial institutions.

The results of the study. This article analyzes the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan, on its basis, the main problems in terms of tax and financial and credit systems are identified, and prospects for the development of state support for entrepreneurship are identified.

The authors noted the role and place of small and medium-sized enterprises in the socio-economic development of the state, identified the regions of the country and the industries in which these forms of business have developed. The interests of SMEs of the economy in the implementation of entrepreneurial activities are identified, as well as the problems hindering the effective functioning of this sector are described.

Key words: development trends, state support, small business, SMEs, World Bank rating.

**РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ
В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ**

Г. К. Уашов¹, А. Б. Зурбаева^{1*}, А. Т. Абубакирова²

¹ Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

² Международный казахско-турецкий университет, Тараз, Казахстан

АННОТАЦИЯ

Целью, поставленной при написании данной статьи, является анализ влияния происходящих в стране изменений на развитие малого и среднего бизнеса.

Методология исследования. В процессе написания статьи были применены такие методы как сбор первичной статистической информации, анализ данных с Excel-прогнозами, экономический анализ, сравнительные методы.

Научная ценность данной работы обусловлена ростом проблем в экономике РК вызванных глобальным кризисом и пандемией, в полной мере, отразившейся на субъектах малого и среднего бизнеса, вследствие чего были предприняты меры поддержки данного направления предпринимательства различными финансовыми институтами.

Результаты исследования. В данной статье проведен анализ развития малого и среднего бизнеса в Казахстане, на его основе выявлены основные проблемы в части налоговой и финансово-кредитной

систем, а также определены перспективы в области развития государственной поддержки предпринимательства.

Авторами отмечена роль и место малого и среднего предпринимательства в социально-экономическом развитии государства, определены регионы страны, и отрасли в которых получили развитие данные формы бизнеса. Идентифицированы интересы субъектов МСБ экономики в реализации предпринимательской деятельности, а также описаны проблемы, препятствующие эффективному функционированию данного сектора.

Ключевые слова: тенденции развития, государственная поддержка, малый бизнес, МСБ, рейтинг Всемирного банка.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Уашов Гилад Камбарович – э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, email: gilash.uashov@narhoz.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1760-2441>

Зурбаева Алия Битуғановна – доктор PhD «Менеджмент» мамандығы бойынша, ассистент профессор Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, email: aliya.zurbaeva@narhoz.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5319-8861>

Абубакирова Актолкин Турсуматовна - PhD, қауымдастырылған профессор Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, email: aktolkin.abubakirova@ayu.edu.kz

MPHTI: 06.77.67

JEL Classification: M54

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2024-6-53-68>

КӘСІПОРЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ӘЛЕУЕТІН ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІНЕ БАҒА БЕРУ ӘДІСТЕМЕСІ

А. Е. Жанабай^{1*}, Р. Қ. Елшібаев¹, Г. Е. Жунисбекова¹

¹Университет Нархоз, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты – еңбек әлеуетін бағалау теориясы мен әдістемесін негізге ала отырып ғылыми негізделген нақты есептеу жолын әзірлеу болып табылады.

Әдіснамасы – жүйелік әрі салыстырмалы талдау, құрылымдық-логикалық әдіс пен сауалнама. Айта кетсек, зерттеу объектісі нақты мысалында еңбек әлеуетін пайдалану тиімділігінің мәнін ашатын жекелеген көрсеткіштерді бақылау және бағалау арқылы экономикалық-математикалық модельдеу және бірінші ретті ақпаратты алуға жәрдемдесетін сауалнама әдістері жүйелі шешімдер жасауға негіз болды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – еңбек әлеуетін бағалау мен қалыптастырудың әдістемелік тәсілдердің мүмкіндігімен байланысты. Бұл барлық меншік нысандарындағы кәсіпорындар персоналын бақылау және оңтайландыру бағдарламаларын іске асыру кезінде, сондай-ақ кәсіпорын қызметкерлерінің еңбек әлеуетін пайдалану тиімділігіне баға бере алу мүмкіндігімен түсіндіріледі.

Зерттеу нәтижелері – мақаланы әзірлеу барысында авторлар еңбек әлеуеті терминдік түсінігін қалыптастырып қана қоймай, кәсіпорынның еңбек әлеуеті интегралды көрсеткішін есептеу әдістемесін